

mije jer se upravo tu zbivala najžešća borba za moderno–znanstveno poimanje svijeta i slamanje starih vjerovanja i predrasuda. Da bi se utemeljila nova astronomija trebalo je **oboriti i napustiti** cijeli niz pretpostavki. Trebalo je naime oboriti i napustiti: principijelnu razliku između nebeske i zemaljske fizike, koja je proizašla iz podjele univerzuma na dvije sfere, jednu savršenu i drugu podložnu mijeni; odatle proizašlo uvjerenje o nužno kružnom karakteru nebeskih gibanja; pretpostavku o nepokretnosti zemlje i o njezinom središnjem položaju u univerzumu, koja je dokazivana nizom prividno nepobitnih argumenata i na taj način potvrđivala Bibliju; vjerovanje u konačnost univerzuma i »zatvoreni svijet«; uvjerenje prema kojemu za objašnjenje mirovanja nekoga tijela nije potreban nikakav drugi uzrok te da, naprotiv, svako kretanje valja objašnjavati bilo ovisnošću o obliku i prirodi tijela ili pak nekom pokretačkom silom koja ga izaziva i održava; duboki rascjep između matematičkih hipoteza astronomije i fizike. U rasponu od jednog stoljeća, a to približno znači između 1610. i 1710. godine, sve su te pretpostavke raspravljene, kritizirane i odbacene. Odatle je, na kraju jednog tegobnog i krivudavog procesa, proizašla nova slika fizičkog svijeta koja će do svog dovršetka dospjeti u Newtonovu djelu, u »toj grandioznoj građevini koju danas, poslije Einsteina, nazivamo **klasičnom fizikom**. No radilo se o odbacivanju koje je prethodno iziskivalo korijeniti prevrat duhovnih okvira i interpretativnih kategorija i koje je uključivalo novo poimanje prirode i čovjekova mjesta u njoj«.

Rade Kalanj

Anthony Giddens

THE THIRD WAY AND ITS CRITICS

Polity Press, London, 2000, 189 str.

Na stranicama ovog časopisa već smo prikazivali neke od knjiga Anthony Giddensa, ali smo najviše pažnje poklonili njegovu »globalnom bestselleru« *The Third Way: The Renewal of Social Democracy* (vidi: *Socijalna ekologija*, 1–2/1999). Knjiga je u međuvremenu prevedena na hrvatski jezik i, sudeći prema broju novinskih prikaza i kritičkih osvrtu (*Zarez*, *Vjesnik*, *Novi list*), nije ostala bez javnog odjeka, barem u onom dijelu javnosti koji prati teorijske prijepore o suvremenim političkim strategijama i programima. No ti su odjeci znatno skromniji od kritičkih debata koje je ta knjiga izazvala u zapadnim teorijsko–političkim sredinama, osobito onima koje su tematski uključene u Giddensove analize i projekcije. Agilan pisac Giddensova kova, naviknut na tržišnu izazovnost svojih djela, nije mogao ostati ravnodušan prema svojim kritičarima i stoga je, odgovarajući im, napisao novu knjigu pod naslovom *The Third Way and its Critics* (*Treći put i njegovi kritičari*). Za nju je, kao i za prethodnu, pribjegao istoj vrsti konsultativne provjere te u tom smislu napominje da posebnu zahvalnost duguje dragocjenoj suradnji i sugestijama Davida Helda.

Knjigu tvori pet poglavlja: *Treći put i njegovi kritičari*, *Socijaldemokracija i treći put*, *Vlada, država i ekonomska strategija*, *Pitanje nejednakosti*, *Globalizaciju valja poimati ozbiljno*. Odgovarajući kritičarima Giddens brani, pojašnjava i razrađuje svoja već poznata stajališta o trećem putu, nastojeći pokazati da to nije samo britanska formula nego izgledna orijentacija svih socijaldemokratskih struja političkog mišljenja. U rekapitulaciji kritičkih objecka Giddens je prilično selektivan. Najviše je prostora i respekta posvetio anglosaksonskim i njemačkim kritičarima, a potpuno je zanemario kritike što su

dolazile iz francuskih i talijanskih teorij-sko-političkih krugova koji su iskazivali najviše načelnih i konkretnih rezervi prema koncepciji trećeg puta. Kad je riječ o anglosaksonskim kritičarima najviše se zadržava na primjedbama Jeffa Fauxa, Stuarda Halla i Alana Ryana. Faux drži da se prosuđivanje trećeg puta vrtilo oko triju mogućih tvrdnji: treći je put koherentna analiza opadajuće relevantnosti stare ljevice; on tvori zbiljsku osnovu preobrazbe socijaldemokratskih stranaka; on je plauzibilna strategija sučeljavanja s problemima posthladnoratovskog doba. Iako priznaje da se »glavnina ljevice« nastoji prilagoditi ubrzanim promjenama svijeta, Faux ipak smatra da se treći put, u sva tri navedena smisla, pokazao neadekvatnim. On se »nije dokazao kao filozofija koja političko umijeće vodi dalje od ljevice i desnice. To je prije svega racionalizacija političkog kompromisa između ljevice i desnice, u kojem se ljevica približava desnici«. Prema S. Hallu novi su laburisti podlegli nejasnom poimanju globalizacije, koje daje »sumnjivu legitimnost« projektu trećeg puta. Globalizacija je shvaćena kao neminovna prirodna sila koja je izvan našeg utjecaja jednako kao i vremenske prilike. »Novi su laburisti zavedeni vjerovanjem da su globalna tržišta samoregulatorna te da za njihovo funkcioniranje nije potreban nikakav društveni i institucionalni okvir. Suvereni je potrošač zamijenio ideje građanina i javne sfere«. Za Ryana treći je put posebno i provedivo, ali ne i novo političko stajalište. Ono se u britanskoj politici pojavilo prije stotinjak godina i poznato je kao Novi Liberalizam. Treći put nastoji izbjeći pretjeranu dominaciju države nad društvenim i ekonomskim životom, ali ne prihvaća uvjerenje da se tržište može prepustiti njegovim vlastitim prohtjevima. A takvog su uvjerenja bili i Novi Liberali. Treći se put, prema tome, vraća stotinu godina unatrag i ne može riješiti probleme koje opravdano i točno dijagnosticira.

Među »kontinentalnim kritičarima« Giddens navodi finskog autora Erkki Tuomioja i španjolskog publicistu Vicenca Navarroa, ali s posebnom pažnjom izdvaja Oscara Lafontainea, najistaknutijeg predstavnika lijevog krila njemačke socijaldemokracije, i Ralfa Dahrendorfa, dobrog znalca britanskih prilika i zastupnika teze o »kraju socijaldemokratskog stoljeća«. Lafontaine kritizira poimanje modernizacije na kojem se temelji formula trećeg puta. Riječ je o ideji modernizacije koja nije ništa drugo do utjelovljenje globalnog slobodnotržišnog kapitalizma. Ona je jednostavno svedena na ekonomske kategorije. Izvan njezina domašaja ostaju prava pitanja, pitanja o naravi društva i mogućnostima društvenog života. Ljevica se, drži Lafontaine, energično mora boriti protiv razornih učinaka tržišta i nesigurnosti što ih sa sobom nosi globalna ekonomija. Dahrendorf je vrlo sumnjičav u pogledu obnove socijaldemokracije pa mu je stoga suspektna i ideja trećeg puta. On se retorički pita: »Može li itko, tko poznaje njegovu prošlost, zagovarati uskrsnuće trećeg puta? Na poslijetku, treći put ima sumnjivu povijest od Franca do Tita te najčešće podsjeća na nedemokratske oblike politike, naročito one koji su vezani za korporativističke i sindikalističke ciljeve«. Treći je put, kaže Dahrendorf, projekt anglosaksonskog porijekla i taj »Giddens-Blaireov koncept« u stvari je neuspjeli pokušaj da se razvije »velika ideja« za naše vrijeme. To je politika koja govori o nužnosti »velikog izbora«, ali koja taj izbor izbjegava tako što se svima želi svidjeti. Treći je put amorfan politički projekt koji čak skreće u svojevrsni konzervativizam. Njegov je okvir neoliberalizam koji je ionako dominantna misaona matrica anglosaksonskog svijeta. On ne predlaže nikakvu doista distinktivnu ekonomsku politiku, uviđa globalnu važnost ekološkog problema ali ne nudi rješenja koja bi svojom originalnošću odudarala od danas uobičajenih rasprava.

U odgovoru kritičarima Giddens ne odustaje ni od jedne od svojih teza o trećem put već ih samo proširuje novim argumentima. Rekonstruirajući razloge zbog kojih socijaldemokracija mora obaviti posao vlastite obnove, Giddens elaborira šest bitnih značajki politike trećeg puta koje sadrže taj obnoviteljski potencijal. **Prvo**, treći put prihvaća logiku koja proizlazi iz onog sklopa što se obično izriče formulacijom »1989. i poslije nje«. Ta logika svjedoči o činjenici da desnica i ljevica još uvijek računaju na svoje izgledе u suvremenoj politici, ali istodobno upozorava da takva opreka više nije od velike pomoći. Zagovor političkog centra, koji karakterizira ideju trećeg puta, proizlazi upravo iz tog sklopa. Ono što Giddens naziva »radikalnom politikom« moguće je jedino u takvom okviru. Podjela na ljevicu i desnicu sve se više očituje u različitom odnošenju spram **vrijednosti** a sve manje u odnošenju prema tradicionalnim problemima kao što je, primjerice, kontrola sredstava za proizvodnju. Između fiskalnih i socijalnih pitanja pravi se eksplicitna razlika, tako da građani svoje poglede na fiskalna pitanja više ne izvode iz ideja o socijalnom pitanju. Budući da je **klasna politika** zamijenjena novom političkom kulturom, dolazi do divergencije između vladinih ekonomskih intervencija, s jedne, i socijalnih stavova, s druge strane. Ljudi se znatno više nego prije protive »prevelikoj« vladinoj intervenciji u njihove živote, ali im ipak »godi socijalna progresivnost« kad je riječ o sigurnosti životnih prilika. Oni su protiv političkog klijantelizma, ali im još uvijek godi pomisao o brižnoj nacionalnoj državi. Već sama ta činjenica donekle jasno govori o logici »srednje mjere« koja motivira politički projekt trećeg puta. Nije toliko ni bitan sam naziv »treći put« koliko su važne ideje što ih on zagovara. Najjednostavnije ga se može definirati kao nastojanje da se popuni »središnji prostor« između propalog socijalizma i slobodnotržišne filozofije. On nije kapitulacija pred neoliberaliz-

mom nego ofenzivan nastup prema njegovoj dominaciji.

Drugo, treći put počiva na pretpostavci da se sva tri ključna područja moći – **vlada, ekonomija i zajednice civilnog društva** – moraju oblikovati u interesu društvene solidarnosti i društvene pravde. Demokratski poredak, kao i djelotvoran tržišna ekonomija, ovise o razvoju i »procvatu« civilnog društva. No i civilnom su društvu potrebna stanovita ograničenja, a ona su utjelovljena u vladi i ekonomiji. Nedvojbena važnost civilnog društva ne smije robovati nikakvom fetišizmu tog pojma. Jer kao što je krhki civilni poredak rizičan za djelotvornu vladu i ekonomski rast, tako i odviše jake zajednice civilnog društva mogu ugroziti demokraciju i razvoj ekonomije. Na dnevnom je redu preoblikovanje cijele institucionalno-političke sfere. U razvijenim industrijskim zemljama sve je očiglednija potreba reforme vlade i države, o čemu najrječitije svjedoči rastuća izborna apstinencija koja karakterizira »stare demokracije«. Posvuda se zbiva pad povjerenja u političare. Primjerice, postotak njemačkog stanovništva koje iskazuje povjerenje svojim zastupnicima u Saveznom parlamentu pao je od 55% 1968. na 34% 1993. godine. Postotak Šveđana koji drže da je strankama stalo samo do glasova a ne i do mišljenja glasača porastao je od 49% 1968. na 72% 1994. godine. Tijekom 1996. godine samo je 19% švedskih građana iskazivalo svoje povjerenje u nacionalni parlament. Sve je više ljudi uvjereni da vlada nema sluha za njihov svakodnevni život i potrebe. Političari se sve više korumpiraju i udaljuju od demokratskih ideala na koje se pozivaju. Politika trećeg puta, smatra Giddens, može pridonijeti da se reformom vlade i državnih mehanizama postigne nova ravnoteža. U uvjetima **otvorenog informacijskog društva** etablirane demokracije nisu dovoljno demokratske. Ono što je nužno jest »drugi val demokratizacije« odnosno »demokra-

tizacija demokracije«, koja je opsežno obrazložena u prethodnoj knjizi.

Treće, treći se put zalaže za uspostavu **novog društvenog ugovora** utemeljenog na teoremu »Nema prava bez odgovornosti«. Oni koji se koriste društvenim dobrima moraju ih upotrebljavati odgovorno i ponešto vratiti široj društvenoj zajednici. Ta značajka građanske vrline, sažeta u postavci »Nema prava bez odgovornosti«, jednako vrijedi za političare i građane, za bogate i siromašne, za korporacijski business kao i za privatne pojedince. Vlade lijevog centra moraju se pripremiti za takvo djelovanje u svim područjima. Pripremljenost je nužna već i zbog same činjenice da svijet ulazi u razdoblje **ekonomije znanja** koja postaje načinom življenja. Povezana s osnovnim aspektima globalizacije ona predstavlja najznačajniju promjenu u prirodi ekonomskog djelovanja. Njezini su instrumenti informacijska i komunikacijska tehnologija a nositelji su joj »radnici znanja«, oni čiji rad ne proizvodi izravno materijalna dobra. Znanje takvih radnika najvrjedniji je oblik vlasništva kojim raspolažu suvremene poslovne organizacije i tvrtke. Koliko Giddens naglašava moć tih činjenica vidi se i iz njegove teze prema kojoj se društva i regije iz agrarne ekonomije mogu preobraziti u ekonomiju znanja a da pritom ne moraju proći fazu industrijalizacije starog kova. Da bi što zornije ilustrirao moć ekonomije znanja Giddens pokazuje kojom se brzinom danas može obaviti tako golem zahvat kao što je **Encyclopaedia Britannica**. Ona je stotinjak godina bila nedostižni bestseller. Početkom devedesetih po prvi je put nadmašena dvjema enciklopedijama objavljenim na CD-ROM-u, od kojih je jednu proizveo Microsoft. Klasična je **Encyclopaedia Britannica** bila zamašno djelo u više svezaka, koje je dopunjavano svakih deset godina. CD varijante te enciklopedije sadržajno su opširnije, koštaju deset puta manje od klasične knjiške verzije i mogu se nadopunjavati svaka tri mjeseca. Pod

dojmom tog napretka što ga donosi ekonomija znanja Giddens zaključuje da obrazovanje, inicijative, poduzetnička kultura, fleksibilnost i kultiviranje socijalnog kapitala postaju bitnim polugama strategije pravednog i odgovornog društva. U »staroj ekonomiji« dominirala je **industrijska proizvodnja** a prema njezinim su se potrebama ravnala i **financijska tržišta** koja su, dakako, »često upijevala živjeti i vlastitim životom«. U globaliziranoj ekonomiji financijska tržišta imaju znatno više autonomije, a **znanje** je u mnogo mjeri podložno industrijskoj proizvodnji. Ono naime sve više postaje ključem produktivnosti. U tom »trokutu utjecaja« (industrijska proizvodnja, financije, znanje) znanje, a to znači obrazovanje i ljudski kapital izbijaju na prvo mjesto utjecajnosti.

Četvrto, u ekonomskom području treći put zagovara politiku koja mehanizme ekonomskog rasta pomiruje sa strukturalnom reformom države blagostanja. U novoj informacijskoj ekonomiji ljudski (i socijalni) kapital postaju ključnim varijablama ekonomskog uspjeha. Razvijanje tih oblika kapitala iziskuje ekstenzivno socijalno ulaganje u **obrazovanje, komunikacije i infrastrukturu**. U Giddensovu zagovoru trećeg puta obrazovanje nedvojbeno zauzima središnje mjesto. Ono je kreativna snaga razoja ljudskog kapitala. Ono je oblik javnog ulaganja koje istodobno osnažuje **ekonomsku efikasnost i građansku koheziju**. No obrazovanje nije samo »statični imput« u ekonomiju (znanja) nego i područje djelovanja koje se mijenja pod utjecajem ekonomeske aktivnosti. Obrazovanje je tradicionalno definirano kao priprema za život, a danas se ono mora redefinirati kao osposobljavanje pojedinca da se razvija tijekom cijelog života. Načelo »Što je moguće više ulagati u ljudski kapital« podjednako vrijedi i za državu blagostanja koju valja preoblikovati kao **državu socijalnog ulaganja**. Stvaranje »nove mješovite ekonomije« ovisi o ravnoteži **regulacije i dere-**

gulacije kako na nacionalnoj tako i na transnacionalnoj razini. Staroj je ljevici svojstveno da najviše svjetskih problema pripisuje djelovanju poslovnih korporacija. Korporacijsku moć zacijelo valja staviti pod kontrolu vlade ili međunarodnog zakonodavstva. No sve dok tržišna ekonomija nema izgledne alternative demoniziranje korporacija puka je besmislica. Ekonomska politika mora uvažavati ekološke probleme koji za nju ne smiju biti periferni. Ekološka je modernizacija sukladna ekonomskom rastu, a ponekad može biti i jedna od njegovih pokretačkih snaga. U ovoj, kao i u prethodnoj knjizi, Giddens naglašeno uvažava ekološku tematiku, tako da ne stoji prigovor njegovih kritičara kako je ta dimenzija razrade trećeg puta ostala deficitarna.

Peto, treći se put zalaže za oblikovanje **diversificiranog društva** utemeljenog na egalitarnim načelima. Ne radi se, međutim, o rigidno definiranom egalitarizmu tradicionalnog kova, koji isključuje društvenu raznolikost. Politika trećeg puta nastoji prije svega **maksimizirati jednakost šansi**, uzimajući pritom u obzir činjenicu da jednakost šansi može generirati nejednakosti dobara i prihoda. Giddens napominje da se nejednakost ne može suzbiti samo dohodovnim transferima od bogatih prema manje bogatima. Neki oblici socijalnih davanja, koji su deklarirani kao prilog smanjivanju siromaštva, u stvari su doveli do njegova stvaranja ili nastavljanja. Štoviše, stari projekt borbe protiv **isključenosti**, u kojemu je socijaldemokracija proklamirala potpuno socijalno, ekonomsko i političko građanstvo radničke klase, doživio je neuspjeh. Danas se socijaldemokrati moraju boriti protiv novih oblika isključenosti kako na donjoj tako i na gornjoj razini društvene stratifikacije. Na donjoj je razini oko 5% stanovništva u opasnosti potpune odvojenosti od šireg društva. Na gornjoj razini, pak, podjednakom postotku stanovništva, u koji spadaju prije svega bogati menadžeri i stručnjaci, prijete opasnost

isključenosti iz šireg društva i uspostavljanje »geta privilegiranih«. Imajući na umu sve te činjenice, Giddens konstatira da je reforma sustava blagostanja ključno mjesto »političke filozofije trećeg puta«. Tri su glavna razloga te reforme. Ponajprije, postojeće su strukture blagostanja dospjele u nesklad s društvenim i ekonomskim promjenama u svijetu. Dinamika nejednakosti drugačija je nego u prošlosti, a drugačiji su i neki rizici koje treba nadvladati. Žene su na radnom tržištu znatno prisutnije nego prije. Promijenio se odnos između rada i obiteljskog života. Sve je više jednoroditeljskih kućanstava. Promijenile su se obrazovne potrebe i mogućnosti. Produžavanje životnog vijeka i obogaćivanje medicinskog tretmana dovodi do promjene socijalno–zaštitnih sustava i istodobno stvara brojne nove probleme. Potom, socijalna je država, u mnogim svojim aspektima i u mnogim zemljama, postala neodrživa. Događa se zapravo to da institucije blagostanja više potkopavaju nego što jačaju socijalnu solidarnost. Poznato je, primjerice, da su mirovinske obveze u nekim zemljama, kao što su Njemačka, Italija ili Japan, posve neostvarive čak i pod pretpostavkom nepromijenjenih demografskih trendova. Napokon, država blagostanja ima svoja ograničenja i proturječnosti s kojima se izravno mora suočiti. Napominjući da je usredotočenost na **socijalnu isključenost** od bitne važnosti za reformu sustava blagostanja Giddens podsjeća da je to jedan od glavnih prigovora što ga politički trećeg puta upućuju neki krugovi ljevice jer drže da se time samo bježi od pravog problema, a to je **siromaštvo i deprivacija**. Opravdavajući se, Giddens upozorava da ideju isključenosti nisu formulirali teoretičari i političari trećeg puta nego UNESCO i istraživači Europske Unije. »Oni su imali valjane razloge za uvođenje tog koncepta Socijalna isključenost svraća našu pozornost na društvene mehanizme koji proizvode i održavaju deprivaciju«.

Šesto, treći put ozbiljno pristupa problemu globalizacije. Mnogi autori i političari priznaju važnost globalizacije, ali se pritom usredotočuju samo na politiku nacionalnog opsega. A riječ je o tome da globalna mijena iziskuje odgovore na lokalnoj, nacionalnoj i svjetskoj razini. Treći put socijaldemokrata usmjeren je na preobrazbu postojećih i stvaranje novih **globalnih institucija**. Ljevica je u prošlosti uglavnom bila internacionalistička. Socijalisti su se, čak i onda kada su im strategije bile posve pogrešne, zalagali za internacionalnu solidarnost i podupiranje ekonomskog razvoja siromašnih zemalja. Danas je stara ljevica, nekom vrstom ironije, postala **izolacionistička** te se pokatkad gotovo u cijelosti protivi svim aspektima globalne ekonomije. Međutim, intenziviranje globalizacije, koja svakako nadmašuje tržišnoekonomski prostor, nosi sa sobom brojne prohibitke i prednosti, a cilj se politike trećeg puta sastoji upravo u tome da ih maksimizira. Modernizirana socijaldemokracija mora podupirati međunarodnu suradnju na »brojnim frontovima«. Giddens navodi pet glavnih područja u kojima se moraju jačati i razvijati globalne institucije: **upravljanje svjetskom ekonomijom, globalni ekološki menadžment, regulacija korporacijske moći, kontrola rata i jačanje transnacionalne demokracije**. Imajući na umu neosporne pozitivne učinke globalizacije, ali i zabrinjavajuću činjenicu da u njezinu sklopu dramatično raste **nezaposlenost**, Giddens napominje da bi socijaldemokratski lideri, u prvih dvadeset godina 21. stoljeća, morali surađivati na objavi **globalnog rata protiv siromaštva**. Valjalo bi stvoriti regulativne mehanizme nadzora međunarodnih financijskih transakcija, ali je ipak od svega najvažnija orijentacija na **ulaganje u ljudske resurse**, na jačanje ljudskih sposobnosti za slobodno djelovanje i razvoj. Govoreći o globalnom ekološkom menadžmentu Giddens vraća pozornost na pitanje **rizika**, uvažavajući pritom njegovu negativnu i izazovno-

pozitivnu stranu, te napominje da bi se politika trećeg puta trebala zalagati za **demokratizaciju znanosti i tehnologije** kao »integralni dio demokratizacije demokracije«. Znanost je globalna činjenica i znanstvene se inovacije ne mogu ograničiti na jednu zemlju. One zahtijevaju globalnu demokratsku komunikaciju. To u posljednje vrijeme dolazi do osobita izražaja u područjima **informatičke tehnologije i biologije**. Tri ili četiri desetljeća razvoj računara i telekomunikacija odvijao se odvojeno od razvoja znanosti o životu. Danas se, međutim, zbiva to da znanosti o životu počimju sjedinjavati u »jedinствeno tijelo« znanosti i tehnologije, pružajući posve nove ekonomske mogućnosti. Genetski se resursi mogu koristiti za ekonomske i socijalne svrhe. Mapiranje oko 100000 gena ljudskog genoma otvara realne mogućnosti za promjenu same ljudske vrste. Želi li se modernizirati, socijaldemokracija ne može ispustiti iz vida tu globalnu činjenicu znanosti i društva. Regulacija korporacijske moći blisko je povezana s problemima ekološkog menadžmenta, tim više što neke od najvećih svjetskih kompanija danas djeluju u području biotehnologije. Osim toga, industrijske su korporacije najčešće jedan od glavnih izvora zagađivanja okoliša. Imajući na umu te i druge vrste korporacijske odgovornosti, modernizirani socijaldemokrati moraju, gdje god je to moguće, »djelovati zajedno s businessom a ne protiv njega«. Poslovne bi grupe i organizacije, na lokalnoj i svjetskoj razini, morale aktivno sudjelovati u stvaranju društva u kojemu igraju odgovornu ulogu.

Pored niza drugih aspekata regulativne uloge vlade u odnosu na korporacijsku moć, Giddens posebnu pažnju posvećuje razvijanju i čuvanju **javnog prostora otvorenog civilnog društva**, uključujući i javnu sferu komunikacija. On naime upozorava da postoje brojna područja javnog života koja ne bi smjela biti komercijalizirana. Vlada se, u tom smislu, mora brinuti da komercijalizacija ne zahvati brigu o

školskim ustanovama, parkovima, vodama, zajedničkom zemljištu itd. Giddens ne zaboravlja ni **regulaciju medija** »kao neizbježan element kontrole i razvoja javne sfere«, a posebno se zalaže za oblikovanje **interaktivnih medija** koji otvaraju velike mogućnosti za javne rasprave o problemima od zajedničkog interesa. Praveći razliku između anglosaksonskog i njemačkog tipa regulacije, Giddens konstatira da će ta dva sustava i dalje koegzistirati, ali da ni jedan od njih ne može izbjeći izazov »odgovornog kapitalizma«.

Kad je riječ o kontroli ratovanja Giddens se osvrće na karakter »starih« i »novih« ratova (bivša Jugoslavija, slučaj Kosova, Rwanda, Istočni Timor) i drži da se politika trećeg puta mora zalagati za pacifikaciju na osnovama institucionalnih i pregovaračkih odnosa koji se rukovode kozmopolitskim načelima i međunarodnim pravom. On je pritom svjestan da famozna **Realpolitik** ipak igra presudnu ulogu i da smo još daleko od stanja u kojem će humanitarni zakoni moći djelovati bez obzira na realne interese pojedinačnih svjetskih aktera. O **globalnoj demokraciji**, kao programskom elementu trećeg puta, Giddens ne govori nimalo euforično iako drži da to nije bezizgledni i utpijski smjer djelovanja obnovljene socijaldemokracije. On polazi od toga da je napredak demokracije očigledan i realan pa da, prema tome, nije iluzorno zagovarati projekt globalne demokracije. Budući razvoj demokracije u pojedinim državama mora se povezivati s izgradnjom transnacionalnih oblika demokracije. »Ozbiljno se odnositi prema globalizaciji znači uvidjeti da se demokracija ne može ograničiti na razinu nacionalne države«. Izgradnja demokratskih institucija iznad razine nacije nije više utopijski cilj. Taj se proces uostalom već zbiva i o njemu dovoljno svjedoči Europska Unija. Ona je započeta kao hladnoratovski projekt a danas ima vo-

deću ulogu u traženju odgovora na globalizaciju. Giddens upozorava da postoji bitna razlika između Europske Unije i međunarodnih organizacija kao što su Ujedinjeni Narodi. Ujedinjene Narodi okupljaju predstavnike **suverenih država**, dok se u Europskoj Uniji, po prvi put u povijesti, pojedine nacije dobrovoljno odriču stanovitih aspekata svog supstantivnog i legalnog suvereniteta kako bi uvećale svoje zajedničke resurse. Europska Unija nije **nadnacionalna država** niti to može postati. Ona nije ni oblik **federalizma**. Teško ju je precizno svrstati u tradicionalne političke pojmove jer je riječ o novom eksperimentu, o pokušaju da se razviju strukture vladavine različite od prijašnjih. Ona se zbog toga sučeljava s brojnim teškoćama. Nastoji razviti demokraciju iznad nacionalne razine, ali pati od niza »demokratskih deficita«. Europsku Uniju naime uglavnom tvore **političke elite**, Europska Komisija ozbiljno pati od birokratizma, Europski Parlament nema osobita utjecaja, a u mnogim zemljama Europske Unije birači su slabo zainteresirani za europske izbore. Pa ipak, usprkos svim tim teškoćama, Europska se Unija kreće u smjeru globalizacije **transnacionalnog demokratskog sustava**. Ona igra značajnu ulogu u podupiranju globalnog **kozmpolitskog poretka**. Utječe na oblikovanje standarda i pravila međunarodnog ponašanja, na snaženju ljudskih prava i humanitarnih prava općenito. Bez takvih globalno-regulativnih nastojanja, bez tog potencijala Europske Unije, budućnost bi mogla biti prilično kataklizmična. »Bez toga bi, kaže Giddens, nastupajuće stoljeće moglo biti još brutalnije i surovije nego što je ono koje je upravo završilo«. Politička filozofija trećeg puta nije ništa drugo do osvješćivanje tih činjenica.

Rade Kalanj